

Çevre Ahlakı

Çevre insanların ve diğer tüm canlıların içerisinde yaşadığı bir ortamdır. Çevre; etkilediğimiz, etkilendiğimiz, biçimlediğimiz, iç dünyamızla yoğurduğumuz ve kendimizi gerçekleştirdiğimiz yerdir. İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren kendisini kuşatan bu ortamla karşılaşmaktadır. Çevre, onun üzerinde etkisini devamlı hissettiren önemli bir alandır. Kişinin kimliğine etki eden kültürel, siyasi, sosyal ve iktisadi şartların hepsi çevreyi oluşturmaktadır. Yani aslınsa bugün dünyamızın her yeri biz insanların çevresini oluşturuyor. Gezegenimizde meydana gelen her olay bütün insanlığı etkilemektedir. Çevre hepimizin ortak alanıdır.

İslâm'a göre, Yüce Allah, yeryüzünü, insanların yaşamlarını mükemmel bir şekilde sürdürebileceği bir düzen ve intizam içerisinde yaratmıştır. İnsanı, yeryüzünde halife kılmış ve dünyayı ona bir emanet olarak vermiştir. Emanet edilen çevre üzerinde tasarruf yetkisi bulunan insanın, bu emaneti muhafaza etmesi gerekmektedir. Öyle ki, kaynakları doğru kullanmamak ve dolayısıyla gelecek nesillerin hakkını gasp etmek, çevreyi kirletmek ve tabiatı tahrip etmek emanete sahip çıkmamaktır. Bu yönüyle insanın yaptığı her türlü müdahale, çevreyi doğrudan etkilemekte ve bu çevre zarar görmektedir. Bu müdahaleler sonucunda doğal denge bozulmaktadır.

İnsan, asırlarca yaşadığı dünyayı kendi elleriyle her geçen gün daha da yaşanamaz bir hale getirmektedir. Oysaki çevreye karşı duyarlı olmak ve ona sahip çıkarak korumak onun asli görevidir. Atalarından emanet aldığı bu dünyayı, daha iyi şekilde yeni nesillere ulaştırma çabasında olmak, insan olmanın bir gereğidir ve öyle de olmalıdır.

Çevre kavramı ve çevre sorunları, renk, dil ve din ayırımı gözetilmeksizin günümüz insanlığının en önemli sorunlarından biri olarak varlığını hissettirmektedir. Toplumun bütün kuruluşları da sorumluluk noktasında bunlardan payını almaktadır. Hızlanan iletişim ile artık gezegenimiz büyük bir köy haline gelmiş durumdadır. Nerede, neler oluyorsa, etkisinin bütün insanlığı ilgilendirdiği bir gerçek. O yüzden neslimizi devam ettirebileceğimiz ve bizden sonra gelen nesillere emanet bırakabileceğimiz dünyamız bizim için çok değerlidir.

Doğal süreç içerisinde biz insanoğlunun yaptıklarından veya yapmaktan olduklarından dolayı yaşadığımız çevrede doğal kaynaklarımız hızla azalmakta, bazı hayvan ve ağaç türlerinin nesilleri tükenmektedir. Atmosferin kirliliği gündemi oluşturmaktadır. İçinde yaşadığımız dünyayı yormakta, ormanlarımızı yok etmekte, ırmaklarımız ve göllerimizin berraklığını kirletmekteyiz. Bütün bunların tabii sonucu olarak bizler mevsimlerin değişikliği ve küresel

ısınmaya davetiye çıkarmaktayız. Nitekim açlık ve kuraklık baş göstermekte ve bu, bizim neslimiz için vahim bir durum almaktadır.

Son zamanlarda gündeme gelen küresel ısınma gezegenimizi büyük bir tehdit altında bırakmaktadır. Gezegenimizin sıcaklığının artması ile iklimler değişmekte bu da çevremizi olumsuz manada etkilemektedir. Dikkatlerimizi gezegenimizi tehdit eden çevre sorunlarına çevirdiğimizde suların kirlenmesi ile karşılaşabilmekteyiz. Su kaynaklarımız maalesef aşırı bir şekilde kirletiliyor. Öyle ki, toprak kirlenmesi ve erozyon da karşı karşıya kalınan çevre meseleleri içerisinde yerini almış durumdadır. Buna ağaçların aşırı kesimi ve yok edilmesi davetiye çıkarmıştır. Toprak, iyi korunursa, üzerindeki yeşil bitki örtüsüyle ve çeşitli canlı organizmalarıyla kendisini uzun yıllar ayakta tutabilmekte ve kendisini yenileyebilmektedir. Maalesef aşırı tüketim ve sahip olma isteği, insana hizmet etmekte olan çevreyi hastalandırarak konuma getirmiş vaziyettedir.

Çevreyi hor kullanmak yerine değer vermek daha tutarlı bir yoldur. Mesela nesli tükenme tehlikesi altında olan canlı türlerinin varlığı, karşı karşıya kalınan devasa çöp dağları gibi sorunlar, en geniş anlamıyla bozulup giden çevreyi ve yozlaşmış giden çevre değerlerini gözler önüne sermektedir. Mesela, Japonya depremi ve dev deniz dalgaları sonucunda ortaya çıkan nükleer santral kazasının sebep olduğu kirlilik çevrenin, kendisine hassas davranılmasının gerekliliğini göstermektedir. Tabiatı baktığımızda ekolojik dengeyi bozan en büyük etkenler arasında aşırı tüketim, savurganlık ve doğal kaynakların kendilerini yenilemelerine imkân vermeyecek şekilde tahrip edilmeleri yer almaktadır. Aynı zamanda doğal çevrenin ve kaynakların savurgan bir şekilde kullanımı ekolojik dengenin hızla bozulmasına sebep olmuştur. Tüm bunlar tesadüf olmaktan uzak ancak insanın bilinçsiz şekilde hareketlerinin tabii bir sonucudur. Doğaya ve atmosfere verdiğimiz zarar, her geçen gün alışık olduğumuz sabit iklim koşullarını hızla değiştirmeye başladı. Böylece iklimin hızla değiştiği bir döneme giriş yaptık ki, bu da bizlere yaşamımız açısından önemli değişikliklerle karşılaşacağımızın uyarısını vermektedir. Örneğin iklim değişikliği insanların atmosfere saldırdığı sera gazları nedeniyle olmakta ve iklimin değişmesine yol açmaktadır. Bu gazların atmosferdeki miktarları milyonlarca yıldır ilk defa bu kadar arttığı için küresel iklim değişikliği yaşanıyor. Dünyanın dengesini daha fazla bozmadan buna dur demek gerekmektedir.

Bu gidişatın gündelik yaşamımızla ilgisi, iklim değişikliği olarak hepimizin yaşam tarzından kaynaklanıyor aslında. Bizler yazın serin, kışın sıcak bir evde oturmayı, evimizin iyi aydınlanmasını, yeni elbiseler, ayakkabılar giyinmeyi, son model akıllı telefonlar ve elektronik cihazlar kullanmayı istiyoruz. Hepimiz saatlerce otobüs duraklarında beklemek yerine kendi arabamıza binip bir yerlere gitmek istiyoruz. Bu isteklerimizi her yerine getirdiğimizde iklim değişikliğinde pay sahibi oluyoruz. Dolayısıyla iklim değişikliği bizlerin dışında başkalarının yarattığı bir sorun değil, bu soruna bizler yol açıyoruz ve bu yüzden çözümü de birlikte bulmak zorundayız. Öncelikle bilmemiz gereken şey, bireyler olarak üzerimize büyük bir sorumluluk düştüğüdür. Vatandaş olarak iklim krizi konusunda ne derece bilgi sahibi olursak bu konuda vereceğimiz kararlar da o derece doğru olacaktır. İklim krizinin en önemli çözümü kişisel

tüketimlerimizi azaltmaktan geçiyor. Buna toplum olarak ne kadar dikkat ettiğimiz ise bir muammadır.

İklim değişikliğinin sebebi genel olarak tarım, imalat, ısınma soğutma, taşıma-ulaşım ve elektrik üretimi gibi işler için bizlerin atmosfere saldığı sera gazlarıdır. Söylenenlere göre bu gazların atmosferdeki yoğunluğu bugün milyonlarca yıldır görülmemiş bir seviyededir. Atmosferdeki bu gazlar, benzetmemiz yerindeyse, dünyayı bir battaniye gibi sararak atmosferin ısı dengesini değiştirmektedir. Bazen bizler bu etkilerin iklim krizinden kaynakladığını ilk anda anlamasak bile yapılan araştırmalar sorunun temelinde atmosferin ısınmasının bulunduğunu gösteriyor. Daha sıcak bir atmosferde daha fazla enerji ve daha fazla su buharı bulunur. Atmosferde daha fazla su buharı olması ise yağışların çok daha şiddetlenmesi anlamına gelir. Dolayısıyla iklim değişikliği ile yaz veya kış fark etmeksizin dört mevsim daha sıcak yaşanıyor ki bu kuraklık ve sıcaklık artışı ülkemizde ve yeryüzünün çeşitli bölgelerinde doğal olarak yetişen pek çok hayvan ve bitkinin de sonunu getirecek gibi görünüyor. Uzun süre yağmur yağmıyor ya da yağın yağmurlar çok şiddetli oluyor, kuvvetli fırtınalar ve hortumlar daha sık görülüyor. Benzer şekilde dünyada sel felaketlerine neden olan yağışlar da yüzlerce, hatta binlerce senede bir görülebilecek şiddet aralığında gerçekleşmektedir. Ne yazık ki, kötü haber bu yağışların gelecekte daha da şiddetleneceğidir. Dolayısıyla iklim krizi gittikçe şiddetini artırırken bize düşen, gerekli önlemleri alabilmek ve daha akıllıca davranabilmektir.

İklim krizi bugüne kadar alışlagelmiş düzenimizi yerle bir etmeye başladı bile. Medeniyet tarihinde fazla görülmemiş doğa olayları bize yeni bir dünyanın dengesini bozduğumuzun sinyallerini veriyor. Bu değişikliklerin temelinde bizi bu yaşam düzeyine getiren teknoloji ile alışkanlıklarımızın da etkisi var. Aslında atmosferi ve doğayı tahrip eden alışkanlıklarımızdan vazgeçersek iklimin hiç değişmemiş olduğu günlere geri dönmese de en azından çok daha fazla değişmemesini sağlayabiliriz.

Çevre kirliliği denilince, çevre krizine yol açan bütün maddi ve manevi olumsuz faktörler akla gelebilmektedir. Çevre kirliliği, sadece tabiatın sorumsuzca tahrip edilmesi sonucu tabii ekolojik dengenin bozulması, sanayi ve teknolojik atıklarla suların kirletilmesi, havada ve atmosferde birtakım zehirli gazların yoğunlaşması değil, aynı zamanda, aşırı gürültü de bu sorunlar arsındadır. Bununla beraber teknolojik gelişmelerin ve savaşların ortaya çıkardığı çevre sorunları da ekolojik dengelyi bozmaktadır. Tüm bunların sonucu olarak toprak, su ve hava kirlenmekte ve zehirlenmekte, birçok hayvan ve bitki türleri yok olup gitmektedir. Kur'an insanın hizmetine sunulan kaynakları verimli kullanmayı emrederek bu hususa büyük önem atfetmekte ve "Yeyiniz, içiniz; fakat israf etmeyiniz. Allah israf edenleri sevgisinden mahrum eder!" buyurarak hem genel hem de özel alanda çok önemli iktisadi bir ilkeyi ortaya koymaktadır. (İsra 17/29; A'raf, 7/31). Bu ilke, israfın önlenmesi, tutumluluğun egemen kılınması ve herkesin her konuda "orta yol/dengeli tutum" diye ifade edebileceğimiz düşünceye dayalı bir yaşam felsefesi oluşturmasıdır. Bunun için çevreyi en iyi şekilde kullanıp israf etmemek, bilhassa günümüz insanı için gereklilikten zorunluluk derecesine ulaşmıştır.

Çevreye karşı duyarlılık konusunda farkındalık kazandırmak için insanlarımıza manevi sorumluluk duygusu mutlaka verilmelidir. Bu noktada hepimize büyük görevler düşmektedir.

Günümüz modern toplumların en önemli problemlerinden biri, doğal kaynakları, hiç tükenmeyecekmiş gibi düşüncesizce kullanmalarıdır. Bilim adamlarına göre günümüzde, dakikada elli dönüm orman çeşitli şekillerde yok edilmektedir. Zevk ve eğlence için çevreyi tahrip etmek, gelecek nesillerin haklarını zayi etmektir. Haz ve hız modern toplum hayatının bir parçası olmuştur. Her konuda olduğu gibi eğlencede de ölçüyü kaçırap çevreye zarar vermek İslâm'ın müsamaha sınırını aşmaktadır. Mesela yılbaşı geceleri için binlerce çam ağacının kesilmesi, çeşitli eğlencelerde tabakların kırılması gibi davranışlar dini açıdan kabul edilmemektedir. Bir yandan sefalet ve yoksulluk yaşanırken öte yandan savurganlık içerisine girilmesi toplumdaki ahenk ve uyum bozulmasına, o toplumda bereketin kalkmasına bir sebeptir. Ülkemizde çöpe atılan ekme ve çeşitli yiyecekler buna örnektir. Bütün bunların sonucunda önlemler alınmadığı takdirde gelecek nesillerin büyük oranda açlıkla, tükenmiş kaynaklarla ve herkesi etkileyecek hayat kalitesindeki ciddi düşüşle karşı karşıya kalacaklarını göstermektedir. Bu yüzden sadece doğal kaynakların değil, Allah tarafından insanların hizmetine verilen tüm kaynakların israf edilmemesi, gerekli tasarruf sağlanarak gelecek nesillere daha iyi bir hayat sunulması hepimizin görevidir.

Gelelim insan hayatı için önemli olan ihtiyaçlara yani giyim ve kuşama. İnsanlık tarihine baktığımızda giyinmenin bütün toplumlarda bir zorunluluk olduğunu görüyoruz. Hz. Peygamber (sav) varlıklı kimselerin, gurur ve gösterişten uzak olmak şartıyla Allah'ın kendilerine vermiş olduğu nimetleri kullarının üzerinde göstermeleri yani iyi giyinmelerinin Allah'ın hoşuna gideceğini belirtmiştir. Ancak güzel giyineyim derken lüks ve gösteriş yönünden asla israfa kaçmamak gerekir. Bu tür davranışları İslâm hoş görmez. Yiyecek, içecek israfını önlemek için eşyaları yeniden kullanmak, geri dönüşüm yapmak, alışveriş alışkanlığımızı değiştirmek ve planlamak gibi bazı basit uygulamalarla çevre kirliliğini ve israfı belli oranda önlememiz mümkündür.

Çevreye atılan atıklara ne demeliyiz? Bu atıklardan kaynaklı doğa, kendisini hemen temizleyememektedir. Atık sayısı arttıkça doğanın bu konudaki gücü de azalmaktadır. Biriken atıklar ne yazık ki çevreyi olumsuz etkilemektedir. Öyle ki günümüzün en büyük sorunlarından biri olan plastik atıklar bir o kadar kontrolsüz şekilde artıyor ki, denizlerdeki güncel plastik oranının çok fazla olduğu söyleniyor. Bu da denizlerde yaşayan canlıların yaşamını ve suyun temizliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı şekilde doğaya atılan plastik maddeler uzun yıllar kaybolmadığı için toprak kirliliğine neden olabilmektedir. Sanayi tesisleri, taşıtlar ve diğer alanlarda fosil yakıt kullanımı da gaz atıklarının en büyük sebeplerdendir. Gaz atıkları ise başta hava kirliliği olmak üzere küresel ısınma, bitki örtüsünün zarar görmesi, istenmeyen kokular ve yangınlarla tabiata zarar vermektedir.

Çevre sorunlarına ve kirliliğine neden olan pek çok israf çeşitleri vardır. Maddi israf, daha ziyade yiyecek, içecek, giyecek ve barınma ile ilgili israflardır. Bunlar içinde en çok dikkat çeken yiyecek ve içecek israfıdır. İnsan ne tıka basa karnını aşırı bir şekilde dolduracak, ne de

güç ve takatten düşecek derecede aç kalacaktır. Bu hadis, yeme içmede israf sayılacak bir derecede fazlalığa kaçmanın insan sağlığı açısından zararlarına dikkat çekmektedir. Bugün modern tıbbın da belirttiği gibi aşırı yemek, insan sağlığına zarar vermektedir. Obeziteye yol açan nedenlerden biri de yeme ve içmede aşırıya gitmektir. Bugün obezite tüm dünyada salgın bir hastalık gibi yayılmış ve insan sağlığını ciddi anlamda tehdit etmektedir. Obezite, diyabet, kalp krizi, felç, kanserler başta olmak üzere pek çok hastalığa davetiye çıkarmakta ve ülkeler vatandaşlarının bu hastalıkları için çok büyük paralar harcamaktadır. Oysa Peygamberimiz “Müslüman olan, kendisine yetecek kadar rızık verilen ve Allah’ın ona verdikleriyle kanaatkâr kıldığı kimse kurtuluşa ermiştir” buyurmaktadır. Günümüzde çöplere atılan ekmeklerin, dökülen yemeklerin ve boşa akıtılan suların haddi hesabı yok. Oysa ki gerek ülkemizde gerekse dünyanın çeşitli bölgelerinde atılan bir parça ekmeğe, dökülen bir tabak yemeğe ve önemsenmeyerek boşa akıtılan bir damla suya bile muhtaç olan ince insan vardır. Ekmek, Allah’ın insanlığa bir lütfudur. Nimete hürmet eden, Allah’a hürmet etmiş olur.

Demek ki, israfın sınırı belirlenirken, her zaman kişinin sahip olduğu imkanlara göre bir değerlendirme söz konusu olmamalıdır. Nimetlerin dikkatlice kullanılmasıyla ilgili tembihlerin, zengin olsun fakir olsun her ferde disiplinli ve sorumlu davranış bilinci kazandırmaya yönelik olduğu unutulmamalıdır. Bilinçli davranmayı öğrenen fertler, israftan uzak duracaklar ve bunun toplumsal bir sorumluluk olduğunu düşüneceklerdir. Savurganlığımız maddi imkânlarımızı yok ettiği gibi bizi yarınını düşünmeyen, sorumsuz ve disiplinsiz insanlar haline de getirmektedir. Savurduğumuz şey sadece para pul değil, aynı zamanda yok olup giden emeğimiz ve geleceğimizdir. Müslüman ise sadece kendi geleceğine değil, ailesine, topluma hatta gelecek nesiller için de kaygı taşımalıdır. Şu da unutulmamalıdır ki, çevreyi kirleten ve tahrip eden kişi, çevreden başka insanların istifadesi de söz konusu olduğu için kul hakkına girmiş olmaktadır. Cehalet, düşmanlık, ilgisizlik, bencillik, sorumsuzluk ve israf her geçen gün dünyamızı harap etmektedir. Çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek için çevreye karşı duyarlılık duygusunu kazandırmak için küçük yaşlardan itibaren manevi sorumluluk duygusu aşılanmalıdır.

Çevre ahlakı ise, dünya çapında ortaya çıkan büyük çevre sorunlarının çözüm ümidi diyebiliriz. İnsan, çevrenin dışında onun hâkimi değil, ancak o, ekosistem içerisinde basit ve doğal yere sahip canlı bir varlıktır. İnsan, verilen görevi yerine getirirken çevrenin sahibi olmadığını, aksine yeni nesillere ulaştırması gereken bir emanet taşıyor olduğunun sorumluluğunu devamlı hissetmelidir. Her insan çevresindeki mevcudatın tamamını, birer emanet olduğu şuuru içerisinde, sevmek ve korumakla sorumludur. Bu sorumluluk, zorlamaktan öte, sevgi ve ahlaka dayalıdır ki, öyle de olmalıdır. İslâm ahlak öğretisinde çevre ahlâkı, çevre ile ilişkilerimizi ahlaki açıdan ele alıp düzenlemeye çalışır. Bu yönüyle genel İslâm ahlâkı içinde çevre ahlâkının her zaman var olduğu söyleyebiliriz.

İnsanın bu evrendeki görevi, mevcut konumuna göre bu amaca uygun hareket etmektir. İslâm filozoflarına göre evren, Allah tarafından yaratıldığı için en güzel surette var edilmiştir. Allah en güzeldir, yarattığı şey de güzel olur. Bu yüzden bu en güzel olanın güzelliğine

zarar verecek her şeyden uzak durmak şiarımız olmalıdır. Bu da ekolojik dengeyi korumakla mümkün görünmektedir. İslâm'ın bu konudaki bakış açısı böyle olunca ekosisteme karşı duyarlı olması gereken insanlar herkesten çok Müslümanlar olmalıdır. Her şey O'nun mülkiyetindedir. Bunun için insan kendisini bir misafir gibi görmeli, kendi tasarrufundaki doğaya karşı olabildiğince insanca davranmalıdır. Çünkü her şeyi sınırsız bir şekilde kullanma hakkı kendisine verilmemiştir. Gerçek sahibi Yaratıcısı olduğundan ekolojik dengeyi korumak zorundadır. Yer ve göktekilerin hepsi insan içindir. İnsan kendisine bahşedilen bu kutsalı korumakla, sorumluluğunun bilincinde ve ahlaklı olmakla emredilmiştir. Bizler bu bilinçle hareket etmeli, Allah'ın en güzel şekilde yarattığı bu muhteşem alemin yaradılış ruhunu araştırıp kendimize dersler çıkarmalı, Allah'ın eserine karşı nazik davranmayı bilmeliyiz.

Kur'an-ı Kerim'deki evren ve dolayısıyla çevreyle alakalı ayetlerde evrenin insana bahşedilmiş bir nimet olduğu, bir düzen içinde yaratıldığı, bu düzenin korunması gerektiği ile ilgili birçok bilgi mevcuttur. Ayetlerde çevre veya ekoloji, bir bütün olarak görülmekte, çevreye karşı gösterilecek hassasiyet günlük ibadetlerdeki duyarlılık ile eşdeğer sayılmakta ve bu hassasiyetten uzak kalındığında da yeryüzünün fesada uğrayacağından bahsedilmektedir. Kur'an'da bu vurgu yapılırken bu fesadın sebebinin de insanın kendisi olduğu belirtilmekte ve insanın sorumluluğunun bilincinde olması gerektiği bildirilmektedir.

Burada, Peygamberimizin (sav) uygulamalarına ve hadislerine de baktığımız zaman çevre hassasiyetinin çok fazla olduğunu görürüz. Çevreyi ilgilendiren her konuda Müslümanları bilgilendiren ve onları uyaran Peygamberimiz (sav), suların kullanımından tutun da evlerin ve yolların nasıl yapılması gerektiğine, Medine'nin çevresinde avlanmanın, ağaç kesmenin, ot biçmenin yasaklanmasına kadar, ekolojik dengeyle alakalı birçok konuda uygulamalar getirmiştir. Peygamberimiz (sav) abdest alan birisinden suyu israf etmemesini istemiş, dere kenarında bile olsa israfın haram olduğunu ifade etmiştir. Çevre konusundaki ayet ve hadislere baktığımızda, bu konuda gösterilmesi istenen hassasiyetin diğer günlük ibadetler için istenen hassasiyetten az olmadığını görebiliriz. O halde insanın hayatı, ekolojik hayattan ayrı düşünülemez. Bir canlı olarak insanın hayatı, çevresini oluşturan bütün unsurlarla olan ilişkisinin düzeyi ölçüsünde anlam kazanmaktadır. İnsanın değeri de bütün yaşamı boyunca kendisine, ailesine ve çevresine karşı göstereceği erdemli davranışlarla belli olur. Bu yüzden hem Kur'an'da hem sünnette insanın çevresi ile olan ilişkisi, İslâm'ın ibadet anlayışı çerçevesinde Tevhid inancının gereği bütüncül bir tarzdadır. Bu inancın gereği olarak bizlere birçok görevler düşmektedir.

Daha güzel yarınlar için doğamıza ve çevremize sahip çıkmak ümidiyle...